

AZƏRBAYCAN TƏSVİRİ SƏNƏTİNDƏ VEDUTA JANRI

Müjgan Sadıqova

ADRA Sənətsünaslıq fakültəsi "Təsviri sənət tarixi və nəzəriyyəsi" ixtisası üzrə magistrant tələbə

E-mail: mujgan333@gmail.com

Veduta - italyancadan tərcümədə "görülən" və ya latınca "görmək" deməkdir. Veduta - intibah dövründə yaranan bir janrıdır, şəhər mənzərəsinin dəqiqliklə təsvirinə deyilir. XVIII əsrdə Venesiyada formalaşmış. Belə orijinal bir janrın yaranmasına tarixi vəziyyət səbəb olub. XVIII əsrin ortalarında İtaliyada romantizm və klassikanın tendensiyaları birləşib. Janrın əsas fərqləndirici xüsusiyyəti əsərin ən kiçik detalları ilə bağlı "fotoqrafik", görünüş dəqiqliyidir.

Əslində, vedutanın meydana gəlməsi, ilk nümunələri XV əsrin əvvəlinə aiddir - baniləri J.Bellini, V.Carpaccio idi. XVII əsrdə janrın inkişafı davam etdi - əsasən İ.Heintz və V.Codazzinin yaradıcılığında təkmilləşmə nöqtəsinə çatdı. Bu janrın yaradıcıları İtaliyaya köçmüş Hollandiyalı G. van Vittel və Venesiya və Roma şəhərində işləyən Udine L.Karlevaris sayılır. Canaletto və ya Giovanni Antonio Canal (1697-1768) Venesiya vedutistlər məktəbinin ilk rəhbəridir. O, həmkarları tərəfindən bu janrın ustası hesab olunur. Rəssamlar qeyd edirdilər ki, vahid işıqlandırma və zəngin rəng onun əsərlərinə sevinc bəxş etməklə yanaşı, həm də şəffaflığı və parıltılığını sanki səlhiyyə ilə işlənilmiş kimi

incəsənət nümayəndələrinin xarici ölkələrə ardıcıl səfərinin təşkili onların yaradıcılığını yeni mövzular və surətlərlə zənginləşdirmiş, həmçinin Azərbaycan sənətinin beynəlxalq miqyasda çıxması üçün zəmin hazırlamışdı. Sənətkarlarımızın dünya xalqlarının həyatını əks etdirən bir sıra maraqlı rəsm silsilələri yarandı. Həmin əsərlər XX əsrin 50-60-cı illərindən başlayaraq Bakıda və başqa şəhərlərdə rəssamlıq sərgilərində göstərilirdi. 1964-cü ilin fevral ayında Bakıda açılmış "Xarici ölkələr Azərbaycan rəssamlarının əsərlərində" adlı bədii sərgi böyük müvəffəqiyyət qazandı. Əsasən veduta janrında reallaşan sərgidə 30 müəllifin 400-ə yaxın əsəri nümayiş olundu. Azərbaycan rəssamlarının yaradıcılığında xarici ölkə mövzuları çoxcəhətli olmaqla yanaşı, həm də rəngarəngdir. Hər bir ölkənin özünəməxsus koloriti, məişəti, həyat tərzini, milli ənənələri, mənzərələri realist boyalarla öz əksini tapmışdır. Fırça ustalarımızın dünyanın böyük şəhərlərinə həsr etdikləri tablolar qədim Misir ehmrlərindən və orta əsrlərin qotik kilsələrindən tutmuş müasir dövrün qüllələrinə - Eyfel qülləsi və Bruklin körpüsünə qədər, ən məşhur sənət abidələri canlandırılıb. Bu əsərlərə baxarkən Paris və Praqanın izdihamlı küçələri, Venesiya kanalları, Hindistan məbədləri, İstanbul minarələri, Afrikanın qum-səl səhraları, uzaq Meksikanın palma ağacları - bir sözlə, müxtəlif ölkələrin təbiəti, iqlimi, keçmiş və müasir həyatı göz önünə gəlir.

Veduta janrı əvvəldə qeyd olunduğu kimi, şəhər mənzərəsi deməkdir. Azərbaycanda şəhər mənzərələri işləyən dəyərli rəssamlarımız var. Mövzusunun ən yaxşı nümunələrinə Tağı Tağıyevin yaradıcılığında rast gəlinir. Kətan üzərində yağlı boya ilə çəkilmiş əsərdə yuxarı rəksdən şəhər mənzərəsi verilib. Tünd rəng qammlarının üstünlük təşkil etdiyi bu əsərin formatı horizontaldir. Yağ ləkələrinin kətan üzərində möhtəşəm savaşı tablonun lokal rəngləri arasında əlaqəni bir qədər pozur. Əsərdə işıq mənbəyi zəif də olsa, günəş şüalarıdır. Məhz həmin şüalar vasitəsilə kompozisiyada parlaqlıq nəzərə çarpır. Kompozisiyanın əsas mərkəzi binalardır. Lakin çox kiçik insan obrazlarının da təsviri diqqətdən yayınmır. Kiçik bir detal olmasına baxmayaraq, bu nüans tablodakı statikliyi pozaraq dinamika qazandırır. Axsamçağının səssizliyinə, sözün əsl mənasında, xələl gətirən insan obrazları şəhər həyatının hərəkətliliyini sərgiləyir. Əsərdə perspektivadan istifadə edilərsə də, azacıq dəqiq deyil. Çünki arxa fonda görünən bina ondan qismən öndəki bina ölçüsündədir. Bu da perspektiva həllini bir qədər tamamlamır. Forma və həcm vahid təşkil etsə də, obrazların fakturası duyulmur. Məhz təsvirlənən predmetlərdə istifadə olunan xətlərin qeyri-ədiliyi əsərə dinamika bəxş edən detallardan biridir. Qeyd edim ki, kompozisiya həllində natamamlıq binaların kompozisiyaya quru-

görünməsinə imkan verir. Venesiyadakı ingilis konsul D.Smith Canalettonun İngiltərəyə səyahətinə yardım etmişdi. Rəssamın London-da yaşadığı müddətdə və vətənə qayıtdıqdan sonra yaratdığı əsərlər əvvəllər təsvir etdiyi Venesiya görünüşlərindən olduqca fərqlənirdi.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanda proletar beynəmliləşliyi və dünya xalqlarının dinc, birlikdə yaşaması haqqında Lenin siyasətinin ardıcılıqla həyata keçirilməsi sayəsində sosialist realizmi incəsənətin beynəlxalq əlaqələri genişlənməmişdi. Son zamanlar

luşuna nisbətən qismən iri ölçüsü ilə səciyyəli.

Veduta janrının digər ən gözəl nümunələrindən biri Elmira Şaxtaxtinskaya yaradıcılığına məxsus "Şəhər mənzərəsi"dir. Təsviri sənətin qrafika növünə aid bu əsər kağız üzərində yerinə yetirilib. Texnika baxımından burada qarışıq texnikadan istifadə edilmişdir. Əsərin formatı ver-

tikaldır. Qeyri-realistik üslubda tamamlanmışdır. Təsvir olunan uzunsov binaların qeyri-dəqiq proporsiyası sayəsində əsərdə xüsusi bir canlanma ab-havası duyulur. Oval formalı binaların düzülüşü vasitəsilə ritm əldə edilmişdir. Əsərdə forma var, biz məhz həmin formalar vasitəsilə nəsələri bir-birindən rahatlıqla ayıra bilirik. Lakin bu formalar dəqiq deyil. Mütənəsiblik, kompozisiya quruluşu qeyri-dəqiqdir. İnsan təsvirlərinə nəzər salaq: uzunsov, qara, kiçik, çoxlu sayda predmetlər kimi əks olunsalar da, insan olduqlarını ilk baxışdan bilirik. İnsanların və memarlıq tikililərinin dinamikliyi tabloya hərəkətlilik bəxş edən əsas vasitələrdir. Ağ-qara boya həllinin uğurlu tendensiyası sayəsində əsər veduta janrının dəyərli nümunələrindən biri sayılır desək, yanılmazıq.

Biz veduta janrı ilə digər rəssamlarımızın yaradıcılığında da qarşılaşırıq. Azərbaycan rəssamlığının görkəmli siması Ələkbər Rzaquliyevin məşhur əsərlərindən biri, "Qalada" kompozisiyası bunun bariz nümunəsidir. Kağız üzərində yerinə yetirilən əsər linoqravürə texnikasındadır. Ə.Rzaquliyev yaradıcılığına xas üslub xüsusiyyətləri öz ənənəsini qoruyub saxlayır. Vertikal formatdakı tablounun kompozisiyası qeyri-dəqiqliyi ilə səciyyəli. Kompozisiya quruluşuna nisbətən təsvir olunan predmetlər uzunsovdur. Kompozisiyanın belə həlli insan əhval-ruhiyyəsində "yüksəliş" duyğusu yaradır. Xətti perspektivadan da istifadə bu hissini daha da artmasına xidmət göstərir. Əsərin maraqlı xüsusiyyətlərindən biri burada milli ənənələrin şahidi olmağımız-

dir. O dövrün ənənəvi geyimləri, milli memarlıq xüsusiyyətləri, hətta mədəniyyəti haqqında belə, informasiyalar əldə edirik. İlk növbədə memarlıq tikililərinə nəzər yetirək: Sol tərəfdə ənənəvi İçərişəhər evləri ilə qarşılaşırıq; önə çıxan eyvanlar, S formasında tinlər, fasad bəzəkləri memarlıq abidəsinə xüsusi gözəllik bəxş edir. Onunla üzbəüz təkminarəli məscid diqqət çəkir. Məscidin bütün detalları real üslubda yerinə yetirilmişdir. Və ən maraqlı detallardan biri insan faktorudur. Kimi məscid minarəsində azan oxuyur, kimi uzunqulaq belində yol gedir, kimi söhbət edir - məhz bu cür vəhdət tabloya xüsusi gözəllik verir. İnsanların geyimi dövrün geyim mədəniyyətini özündə cəmləşdirir. Qadınların çarşabda olmaları da nəzərdən yayınmır. Bir maraqlı detali da qeyd edim ki, əsərin sol tərəfində, aşağı hissəyə diqqətlə baxsaq, öküz başı təsvirinin şahidi olarıq. Bu, Şirvanşahlar dövlətinin simvolu- dur və bizim qədim tarixə malikliyimizi təsdiqləyir.

Görkəmli fırça ustası Xəlida Səfərova da veduta janrında əsərlər yaradan rəssamlarımızdandır. Bir məqamı da qeyd edim ki, sənətkarlarımız doğma vətənin şəhər mənzərələri ilə yanaşı, xarici ölkələrin də təsvirlərinə önəm verirdilər. Məhz Xəlida Səfərovanın "Sena sahil" əsəri bunun ən bariz nümunəsidir. 1998-ci ildə tamamlanan tablo kətan üzərində yağlı boya texnikası ilə yerinə yetirilib. Tablonun kompozisiya quruluşu və rəng vəhdəti məşhur rəssam Sezanın üslubunu xatırladır. Su üzərində bərq vuran reflekslər Renuara xas ənənələri özündə cəmləşdirən əsas xüsusiyyət hesab olunur. Sarı, yaşıl, qəhvəyi, mavi rənglərin ritmik vəhdəti əsərin emosionallığını daha da artırır. Sakit təbiətin pozitivliyi tamaşaçının qəlbinə yol tapır.

Xəlida Səfərova yaradıcılığının digər məşhuru "Monmartr bulvarı" adlı kompozisiyasıdır. Eskiz xarakteri daşıyan əsər 1985-ci ildə karton üzərində yerinə yetirilmiş, qarışıq texnikadan istifadə edilmişdir. Məlum olduğu kimi, Monmartr Parisin ən məşhur bulvarlarından biridir. Hətta bir çox impressionist rəssamlar bu bulvarın təsvirini özlərinə məxsus səpkidə kətan üzərində əbədiləşdirmişlər. Məkan Xəlida Səfərovanın da diqqətini cəlb etmiş və eskizi yaradılmışdır. Lakin göründüyü kimi, tamamlanmamış tablodur. Bina, ağaclar, maşın və yuxarı istiqamətlənən pilləkənlər. Lakin pillələri qələm cızıqları təşkil edir. Ümumi nəzər yetirdiyimiz zaman isə əsərin mahiyyəti tam aydın şəkildə qavranılır. Hər bir detalın dəqiqliyi bu sadə kompozisiyanı mürəkkəbləşdirən əsas ünsürlərdən biri hesab olunur. Xəlida Səfərova ağac təsvirləri vasitəsilə əsərə dinamika bəxş etməyə nail olmuşdur. Hətta sağ tərəfdə təsvir olunan ağac yarpaqlarının göydə uçuşu özünəməxsusluğu ilə diqqəti cəlb edir. ♦

Резюме

Как вы знаете, существуют различные жанры изобразительного искусства. Мы можем особо упомянуть жанр ведута. К этому жанру, наряду со многими европейскими художниками, также обратились выдающиеся азербайджанские художники. К ним относятся Бююкага Мирзазаде, Халида Сафарова, Таги Тагиев, Эльмира Шахтахтинская и другие.

Ключевые слова: художник, изобразительное искусство, ведута, Азербайджан, Халида Сафарова.

Summary

As you know, there are various genres of fine art. We can especially mention the veduta genre. Famous Azerbaijani artists have also appealed to this genre, as well as many European artists, who have gained a reputation as a "City View". They include Boyukaga Mirzazade, Khalida Safarova, Tagi Tagiyev, Elmira Shakh-takhtinskaya and others.

Key words: painter, visual arts, veduta, Azerbaijan, Khalida Safarova.